

The Struggle of the Khlong Yong Community to Acquire the First Community Title Deed in Thailand

การต่อสู้ของชุมชนคลองโยงเพื่อได้มาซึ่งโฉนดชุมชน
แห่งแรกของประเทศไทย

สมชัย แสนภูมิ¹
Somchai Saenphumi

¹ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัย เรื่อง “การใช้หลักวิธียะและอหิงสาเพื่อได้มาซึ่งโฉนดชุมชนของ
กลุ่มชุมชนคลองโยงจังหวัดนครปฐม” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยญาณสังวร
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2561

Corresponding Author:

Somchai Saenphumi
Faculty of Social Sciences, Mahamakut Buddhist University,
Nakhon Pathom 73170, Thailand
E-mail: Somchai.sa@mbu.ac.th

Received: 26 Aug 2019

Revised: 12 Sep 2019

Accepted: 17 Sep 2019

Abstract

The objective of this research is (1) to study the background and explain related factors that make Khlong Yong community group, Nakhon Pathom Province, successful and; (2) to study the use of Viriya (perseverance) and Ahimsa (nonviolence) in obtaining the community title deed of the Khlong Yong community group, Nakhon Pathom Province. The research model is qualitative research using the concept of land ownership with common ownership, theory of participation, social movement, and combat tactics. The principles of perseverance and nonviolence fight are used to interpret the educational information as a research framework. The research area is Khlong Yong Community, Nakhon Pathom Province. The sample group consists of 9 key informants using the specific selection method. The research instruments are the In-depth interview and group discussion. The data is analyzed by using relevant theories to analyze, validate, and interpret the data.

The results of the study reveal that (1) Khlong Yong villagers gathered altogether to demand justice in the land ownership to various government agencies for many years but the attempt was failed. Some scholars persuaded the villagers to join with the Land Reform Network of Thailand. The movement was made many times which can put pressure the government to negotiate with the protesters and the Khlong Yong community until being able to receive the first community title deed in Thailand; (2) The Khlong Yong villagers used the perseverance principles in patience and perseverance in fighting for a long time. Besides, the movement pattern is based on the principles of nonviolence to fight without violence. The findings from this research are the success of Khlong Yong community coming from having strong community leaders, collaborating with academics and networks, and using the media as a tool to pressure the government under patience and diligence in fighting without violence. The conflicts with government agencies must not be raised like other areas. As a result, Khlong Yong community is the pilot area for the implementation of community deed policy

Keywords: Viriya, Ahimsa, community land title, social movement

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ (1) เพื่อศึกษาความเป็นมาและอธิบายถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่ทำให้กลุ่มชุมชนคลองโยง จังหวัดนครปฐมประสบความสำเร็จในการได้รับโฉนดชุมชนแห่งแรก และ (2) เพื่อศึกษาการใช้หลักวิธียะและอหิงสาในการได้มาซึ่งโฉนดชุมชนของกลุ่มชุมชนคลองโยง จังหวัดนครปฐม รูปแบบการวิจัยเป็นเชิงคุณภาพ ใช้แนวคิดการครองที่ดินแบบกรรมสิทธิ์ร่วม ทฤษฎีบันไดการมีส่วนร่วม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และยุทธวิธีในการต่อสู้ และนำหลักวิธียะเรื่องความเพียรและหลักอหิงสาเรื่องการสู้แบบไม่ใช้ความรุนแรงมาตีความข้อมูลและเป็นการรอบในการวิจัย พื้นที่ในการวิจัยคือชุมชนคลองโยง จังหวัดนครปฐม กลุ่มตัวอย่างคือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 คน ใช้วิธีเลือกแบบแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล และการตีความข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า (1) ชาวบ้านคลองโยงรวมตัวกันเรียกร้องความเป็นธรรมในกรรมสิทธิ์ครอบครองที่ดินต่อหน่วยงานราชการต่าง ๆ เป็นเวลาหลายปีแต่ไม่สำเร็จ จนกระทั่งมีนักวิชาการชักชวนให้เข้าร่วมต่อสู้กับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) โดยร่วมกันเคลื่อนไหวหลายครั้งจนสามารถกดดันให้รัฐบาลเจรจากับผู้ชุมนุมและชุมชนคลองโยง จนสามารถได้รับโฉนดชุมชนแห่งแรกของไทย (2) ชาวบ้านคลองโยงมีการใช้หลักวิธียะในด้านความอดทนและเพียรพยายามในการต่อสู้มาอย่างยาวนาน และรูปแบบการเคลื่อนไหวได้ยึดหลักอหิงสาที่ต่อสู้โดยไม่ใช้ความรุนแรง ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้คือ ความสำเร็จของชุมชนคลองโยงมาจากการมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การร่วมมือกับนักวิชาการและเครือข่ายต่าง ๆ และการใช้สื่อเป็นเครื่องมือกดดันรัฐบาล ภายใต้ความอดทนและเพียรพยายามในการต่อสู้ตามหลักอหิงสา และไม่สร้างความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐเหมือนพื้นที่อื่น ๆ ด้วยเหตุนี้ ชุมชนคลองโยงจึงเป็นพื้นที่นำร่องในการดำเนินนโยบายโฉนดชุมชนของรัฐบาล

คำสำคัญ: หลักวิธียะ, หลักอหิงสา, โฉนดชุมชน, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

บทนำ

ปัญหาประการหนึ่งของพื้นที่ชนเมืองเขตปริมณฑลคือพื้นที่ทางการเกษตรถูกนายทุนกว้านซื้อและพัฒนาไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์มากขึ้น โดยเฉพาะการสร้างหมู่บ้านจัดสรร และอาคารพาณิชย์ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อพื้นที่ทำการเกษตรและพื้นที่สีเขียว อีกทั้งพื้นที่ชนเมืองยังคงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ความต้องการที่จะเข้ามาพัฒนาที่ดินเชิงพาณิชย์ของนายทุนจึงเพิ่มมากขึ้นจนส่งผลกระทบต่อที่ดินทำกินของเกษตรกร เมื่อที่ดินถูกเปลี่ยนมือตามระบบกลไกการตลาด สุดท้ายชุมชนต้องสูญเสียที่ดินของตนไป ไม่สามารถรักษาที่ดินทำกินให้ลูกหลานได้และยังมีหนี้สินติดตัว เพื่อแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น กลุ่มชุมชนคลองโยงเกิดจากรวมตัวกันของประชาชนในพื้นที่และเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (คปท.) ที่รวบรวมความต้องการการถือครองที่ดินให้แก่ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบเรื่องการถือครอง การเคลื่อนไหวของชุมชนคลองโยงในแนวคิดสิทธิชุมชนหรือโฉนดชุมชนจึงเกิดขึ้นเรื่อยมา และประสบความสำเร็จเป็นพื้นที่แรกของประเทศไทยที่ได้รับโฉนดชุมชน ความสำเร็จของชุมชนคลองโยงถือเป็นกรณีศึกษาให้พื้นที่อื่น ๆ ของประเทศไทยขับเคลื่อนในประเด็นดังกล่าว ความสำเร็จดังกล่าวเกิดขึ้นหลังจากการต่อสู้ของภาคประชาสังคมโดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 85 วรรค 2 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 ที่รวมตัวกันในนามสหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยงเพื่อเรียกร้องต่อธนาคารพื้นที่จังหวัดนครปฐม เพื่อชะลอการเก็บค่าเช่าและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ และร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ จากนั้นทางกลุ่มพยายามเคลื่อนไหวทุกช่องทาง จนกระทั่งเกิดการรวมตัวครั้งใหญ่ร่วมกับเครือข่ายต่าง ๆ เกิดการชุมนุมประท้วงรัฐบาลหน้าทำเนียบรัฐบาลหลายครั้ง โดยเฉพาะครั้งใหญ่ในวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2553 ประชาชนในชุมชนคลองโยงและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินปักหลักชุมนุมเรียกร้องอยู่ 3 วัน หลังจากเหตุการณ์นั้นรัฐบาลได้ประกาศให้ชุมชนบ้านคลองโยงเป็นพื้นที่โฉนดชุมชนแห่งแรกของประเทศไทย กล่าวคือให้สหกรณ์บ้านคลองโยงเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินและสมาชิกของสหกรณ์มีสิทธิในการครอบครองและใช้ประโยชน์โดยห้ามจำหน่ายจ่ายโอนให้แก่ผู้อื่นใด เว้นแต่จะตกทอดเป็นมรดกแก่ทายาท (นักข่าวพลเมืองคลองโยง, 2554)

ชุมชนคลองโยงถือเป็นหนึ่งใน 428 ชุมชน ที่ดำเนินการขอโฉนดชุมชน นับตั้งแต่มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 ถึงวันที่ 30 มิถุนายน 2554 และได้รับมอบโฉนดชุมชนไปเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554 ชุมชนคลองโยงเป็นชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบของสหกรณ์โดยใช้ชื่อว่า “สหกรณ์เช่าที่ดินคลองโยง” ก่อนจะเปลี่ยนชื่อเป็น “สหกรณ์บ้านคลองโยง” แต่เดิมได้เช่าซื้อที่ดินราชพัสดุ แต่ในปีพ.ศ. 2553 สหกรณ์ฯ ได้นำเงินที่ได้รับจากรัฐบาลไปจ่ายค่าส่วนต่างประมาณ 2 ล้านบาทที่เหลืออยู่ในการเช่าซื้อที่ดินเนื้อที่ 1,803 ไร่เศษ ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2519 ตามโครงการช่วยเหลือเกษตรกรให้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง จากจำนวนเดิม 6.9 ล้านบาท ซึ่งชาวบ้านได้จ่ายไปแล้ว 5.7 ล้านบาท เพื่อรับโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินจากกรมธนารักษ์มาเป็นของสหกรณ์ฯ ในฐานะเจ้าของ เพื่อให้สมาชิกสหกรณ์ฯ เป็นผู้ใช้ประโยชน์ (ปิยะนาถ วชิรบัณฑิต, 2554, 2-3)

บทความวิจัยนี้ต้องการศึกษาความเป็นมาและอธิบายปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้ชุมชนคลองโยงประสบความสำเร็จ และการนำหลักวิธียะและอหิงสามาตีความกับการได้มาซึ่งโฉนดชุมชน จากความสำเร็จในการเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชนคลองโยงนั้น ถือเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ ผู้วิจัยจึงต้องการเข้าไปศึกษากลยุทธ์การต่อสู้ด้านต่าง ๆ ว่าใช้หลักวิธียะและอหิงสในการต่อสู้หรือไม่ พร้อมทั้งศึกษาปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่ส่งผลให้กลุ่มขับเคลื่อนข้อเรียกร้องไปสู่ผลสำเร็จ และผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สามารถถอดบทเรียนนำรูปแบบการต่อสู้ไปปรับใช้กับการต่อสู้ของชุมชนอื่น ๆ ได้

ทบทวนวรรณกรรม

หลักวิริยะและอหิงสา

วิริยะ คือ “ความเพียร ความพยายาม ความกล้าที่จะลงมือทำ ภาวะของผู้กล้า เป็นแนวทางไปสู่ผลสำเร็จ” นอกจากนี้ยังหมายถึงการลงมือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ชอบและทำด้วยความพยายามและความเพียร ทำด้วยความสุข และสนุกไปกับสิ่งที่ทำ แม้จะพบอุปสรรค ปัญหาหรือความทุกข์ ก็ไม่สามารถส่งผลให้สิ่งที่ทำอยู่ถูกล้มเลิกหรือไม่บรรลุเป้าหมาย (พระธรรมกิตติวงศ์, 2548, 924) วิริยะยังสอดคล้องกับหลักธรรมอื่น ๆ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551, 213, 229, 241) เช่น หลักขันติ (Patience) ในราชธรรม 10 หรือทศพิธราชธรรม (Royal Virtues) ซึ่งมีความหมายว่า “ความอดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ย่อท้อ ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้ง” วิริยผละในหลักผละ 4 ที่หมายความว่า “กำลังความเพียรหรือ Power of Energy” ความเพียรในหลักอิทธิบาท 4 คือ “ความขยันประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอกธะไม่ทอดถอย” พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) กล่าวเกี่ยวกับหลักวิริยะไว้ว่า วิริยะความเพียรได้แก่ ความอาจหาญ แก่กลัว ล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อรู้ว่สิ่งใดควรกระทำแล้วนั้น ถ้ามีหลักวิริยะแล้ว แม้จะทราบดีว่าการบรรลุเป้าหมายจะยากสักเพียงใด มีอุปสรรคมากมาย หรือใช้เวลานานเพียงใดก็มีอาจทอดถอย กลับมองว่าเรื่องยากคือสิ่งท้าทายควรเอาชนะยิ่งนัก ผู้ใดมีความเพียรจะได้รับแรงหนุนขณะทำงานหรือทำสิ่งใดที่ตั้งใจไว้ จิตใจจะมั่นคง มุ่งสู่จุดหมาย สมารถเกิดขึ้นได้ เรียกว่า เป็นวิริยะสมาธิ (วรรณศิริ สุจริต, 2553, 42-43)

อหิงสา หมายถึง การไม่ใช้ความรุนแรง ความอดทนอดกลั้น ไม่เบียดเบียน ซึ่งเป็นพื้นฐานทางหลักธรรมของศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู นอกจากนี้หลักอหิงสาเป็นที่รู้จักอย่างกว้างในประวัติศาสตร์การเมืองอินเดีย โดยเฉพาะการต่อสู้เรียกร้องอิสรภาพของอินเดียจากสหราชอาณาจักรของมหาตมา คานธี (Mahatma Gandhi) ผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวอินเดีย คานธียังกล่าวสุนทรพจน์เกี่ยวกับการต่อสู้แบบอหิงสา (Non-violence) หลังได้รับชัยชนะเอาไว้ว่า “อหิงสาคือพลังอันยิ่งใหญ่ที่มนุษย์สามารถใช้ท้าทายพลังแห่งอาวุธทั้งปวง” (Bajpai, 2011, p. 8) นอกจากนี้คานธียังใช้อาวุธทางการเมืองที่ชื่อ “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) ที่เป็นหลักธรรมแห่งการ “ต่อต้านแบบไม่ต่อสู้” เพื่อสร้างสำนึกและจิตวิญญาณแห่งการไม่ใช้ความรุนแรงแก่ผู้ร่วมต่อสู้ (Borman, 1986, p. 19) คานธีให้ความหมายของอหิงสาไว้อย่างกว้าง ๆ คือ การละเว้นการฆ่าการไม่ทำร้าย แต่สามารถแยกความแตกต่างของอหิงสาออกไปเป็นเชิงปฏิฐานและปฏิเสธ (Iyer, 1973, p. 178) ดังนี้ (1) เชิงปฏิเสธ หมายถึง การไม่ทำร้ายสิ่งมีชีวิตทั้งกายและใจจะไม่ทำร้ายบุคคลที่ทำความผิดหรือมีเจตนาไม่ดีเพราะจะทำให้เขาเกิดความทุกข์ใจ ข้อความนี้ไม่ครอบคลุมถึงการกระทำโดยธรรมชาติ (Natural act) ที่มีต่อผู้กระทำผิด อหิงสาต้องการให้ผู้กระทำผิดเกิดทุกข์ในตัวเอง (Self-suffering) ไม่ใช่หมายถึงการทำร้าย (2) เชิงปฏิฐาน หมายถึง ความรักอันยิ่งใหญ่ ความเมตตาอันสูงสุด หากยึดหลักอหิงสาแล้วย่อมจะต้องรักศัตรู อหิงสารวมถึงสัจยะและการปราศจากความเกรงกลัว ความหมายของอหิงสายังครอบคลุมไปถึงเรื่องศีลธรรม เช่น การสุภาพถ่อมตน การยกโทษ ความรัก ความเมตตา ความเห็นแก่ตัว ปราศจากความกลัวไม่ติดข้อง (Non-attachment) และบริสุทธิ์ ในขณะที่เดียวกันคานธียังให้ความหมายของ “อหิงสา” หรือความรุนแรงออกไปอีกคือ เล่ห์เหลี่ยม ความผิดพลาด การมีลัทธิลบลมคมใน และเจตนาหลอกลวง ความอยุติธรรมและความเลวร้ายอยู่ในความหมายของอหิงสา โดยคำนึงถึงความสำคัญ 2 ข้อคือ (ชวลี ไชยธีระพันธ์, 2522, 15) (1) อหิงสาเป็นสิ่งที่ต้องใช้โดยทั่วไป (Universally application) ในการปฏิบัติจะต้อง

ยึดมั่นในคำปฏิญาณ อีกทั้งเข้าใจหลักศีลธรรมและจิตอันเป็นแนวทางเข้าถึงธรรมชาติอันแท้จริงของอหิงสา (2) คานธีได้ถือคติของศาสนาพุทธและเซนในเรื่องการถือบาปเป็นส่วนหนึ่งของอหิงสา บาปพื้นฐาน (Basic sin) ซึ่งเป็นบาปที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ การต่อสู้แบบอหิงสามีหลักการดังต่อไปนี้ (Rajagopal P.V., 2557, 17-20) ก. ยืนหยัดกล้าหาญยามเผชิญการกดขี่ ข. แสวงหาความปรองดองกับฝั่งตรงข้าม แทนที่จะเอาชนะ ค. โจมตีระบบกดขี่ มิใช่ผู้กดขี่ ง. ยอมรับความทุกข์เชิงญโดยไม่มุ่งทำร้ายใคร จ. ปฏิเสธความรุนแรงทางกาย ฉ. คงหวังว่าความยุติธรรมทางสังคมจะบรรลุผล อหิงสายังสอดคล้องกับหลักธรรมอื่น ๆ เช่น หลักอหิงสา (Non-Violence) ในราชธรรม 10 หรือทศพิธราชธรรม (Royal Virtues) ซึ่งมีความหมายว่า ความไม่เบียดเบียน ไม่กดขี่ ไม่ใช้ความรุนแรง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551, 241)

จากการทบทวนวรรณกรรมในประเด็นหลักวิริยะและอหิงสานั้น ผู้วิจัยได้นำหลักวิริยะเรื่องความเพียรและความอดทนมาตีความการต่อสู้ของชาวบ้านชุมชนคลองโยง และการนำหลักอหิงสาเรื่องการสู้โดยไร้ความรุนแรงมาตีความรูปแบบการเคลื่อนไหวและยุทธวิธีการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยง เพื่อลดช่องว่างทางความรู้และเติมเต็มผลการศึกษาให้ได้องค์ความรู้ใหม่ ๆ

แนวคิดบันไดแห่งการมีส่วนร่วมของพลเมือง

Arnstein (1969, pp. 216-224) อธิบายไว้ว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ของประชาชน โดยอาร์นสไตน์ได้พยายามเสนอตัวแบบขั้นการมีส่วนร่วมทั้ง 8 ขั้น (1) การควบคุมโดยผู้นำ (Manipulation) (2) การรักษา (Therapy) (3) การแจ้งข้อมูล (Informing) (4) การปรึกษา (Consultation) (5) การแต่งตั้ง (Placation) (6) การเป็นหุ้นส่วน (Partnership) (7) การมอบหมายอำนาจ (Delegated Power) (8) อำนาจของพลเมือง (Citizen Control) โดยผู้วิจัยนำแนวคิดนี้ไปวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านคลองโยง ในกรณีเรียกร้องสิทธิที่ดินทำกินและการร่วมชุมนุมกับคปภ.

ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่

ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ คือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ยังมาพร้อมกับ “ความเป็นพลเมือง” ที่มีความหมายต่างไปจากเดิม กล่าวคือ ในอดีต “รัฐ-ชาติ” เป็นผู้หยิบบรรยากาศความเป็นพลเมืองของรัฐให้ หรืออีกนัยคือ “สัญชาติ” แต่ในความหมายใหม่นั้นไปไกลถึงการเป็นพลเมืองที่มีความขยันขันแข็งในบทบาทหน้าที่ของตนในประชาสังคม เพราะการทำหน้าที่ในประชาสังคมเป็นต้นกำเนิดของความหมายเอกลักษณ์และตัวตน ซึ่งไม่ใช่การหยิบบรรยากาศให้จากรัฐอีกต่อไป ฉะนั้น ความเป็นพลเมืองในความหมายใหม่นี้จะไม่ยึดโยงหรือผูกติดกับความเป็นชาติ หรือรัฐ-ชาติ ในรูปแบบสัญชาติอีกต่อไป แต่จะอยู่ที่บทบาทในประชาคมที่เข้มข้นและในอาณาบริเวณสาธารณะ (Public Sphere) (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร์, 2540, 59) มีลักษณะดังเช่น (1) มีรากเหง้าความขัดแย้งที่มาตลอดได้ความเป็นสมัยใหม่ของผู้คนยุคหลังสมัยใหม่ (Post Modern) รวมถึงปัญหาต่าง ๆ ในเชิง “เก็บ กด ปิด กั้น” ชีวิตของผู้คนและปัญหาความเป็นสมัยใหม่ (2) รากฐานความขัดแย้งที่หลากหลายที่ไม่สามารถมองในเชิงเศรษฐกิจหรือชนชั้นแบบเดิมได้ แต่เป็นเรื่องใหม่ เช่น เพศวิถี เพศสภาพ ชาติพันธุ์ อายุ ความเป็นพลเมือง (3) ค่านิยมซึ่งเป็นฐานของความขัดแย้งมีลักษณะเป็นหลังวัตถุนิยม โดยเฉพาะการเมืองแบบการจัดสรรทรัพยากร และความเป็นเมืองแบบการ

ยอมรับตัวตน (4) การทำเรื่องชีวิตประจำวันให้เป็นการเมืองและทำให้พื้นที่ชีวิตถูกทำให้เป็นการเมืองมากขึ้น (5) เป้าหมายเพื่อมุ่งการปลดปล่อยหรืออิสรภาพของปัจเจก การปลดการเก็บกดปิดกั้น (6) ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่เน้นต่อต้านเชิงวัฒนธรรมและเชิงสัญลักษณ์ควบคู่ไป แทนที่การปะทะทางกายภาพแบบเดิม ๆ (7) ลักษณะโครงสร้างเป็นเครือข่ายแบบหลวม ๆ รวมกลุ่มกันแบบย่อย ๆ เคลื่อนไหวตามสถานการณ์และประเด็นร่วม (ประภาส ปิ่นตบแต่ง และกนกรัตน์ เลิศชูสกุล, 2556)

แนวคิดเรื่องยุทธวิธีการต่อสู้

ยุทธวิธีหรือกลยุทธ์ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้นมียุทธวิธีหลากหลายแนวคิด และหนึ่งในแนวคิดที่น่าสนใจคืองานของ Doug McAdam ที่ศึกษาการลุกฮือของคนผิวดำในสหรัฐอเมริกาที่นำโดย Martin Luther King ผู้โด่งดัง ในเรื่อง Tactical Innovations and the Pace of Insurgency ที่พยายามวิเคราะห์ปรากฏการณ์และศึกษานวัตกรรมใหม่ๆ ของกลยุทธ์ในการต่อสู้ส่วนหนึ่งในงานชิ้นนี้ได้ระบุไว้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะยุทธวิธีและกลยุทธ์ต่างๆ ที่มีนวัตกรรม (McAdam, 1983, pp. 738-752) ดังนี้ (1) การคว่ำบาตรรถโดยสาร (Bus Boycott) (2) การนั่งประท้วง (The Sit-in) (3) การสร้างเสรีภาพในการเดินทาง (The Freedom Rides) (4) การชุมนุมประท้วงร่วมกับการรณรงค์ (Community-wide Protest Campaigns) (5) การจลาจลในนคร (Urban Rioting)

แนวคิดการระดม

แนวคิดการระดม คือ การระดมเป็นกระบวนการสร้างแรงบันดาลใจและความต้องการที่จะโน้มน้าว (Persuaders) ใจของผู้นำ ที่สามารถทำความเข้าใจแก่ประชาชน จนสามารถนำความคิดตั้งผู้คนมาเข้าร่วมในการเคลื่อนไหวได้ การ “ระดม” หรือ “เกณฑ์” เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในคราวเดียวกัน เนื่องจากต้องอาศัยทักษะต่างๆ ที่สามารถจูงใจหรือโน้มน้าวจิตใจผู้คนได้ ผ่านการสร้างประเด็นปัญหาร่วมกันหรือความต้องการร่วมกัน และบ่อยครั้งจำเป็นต้องสร้างเหตุและผลขึ้น เพื่อให้เห็นถึงปัญหาร่วมกันหรือทำให้เกิดปัญหานั้นเอง การเกณฑ์หรือระดมสามารถทำได้หลายวิธี (ณรงค์ บุญสวชัย, 2552, 172-175)

จากแนวคิดและทฤษฎีข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากผลการศึกษา โดยเฉพาะประเด็นการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงและคปท. เพื่อทำความเข้าใจการเคลื่อนไหวของชาวบ้านคลองโยงจนนำไปสู่ความสำเร็จได้รับโฉนดชุมชนแห่งแรกของไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งเน้นศึกษาการได้มาซึ่งโฉนดชุมชนของกลุ่มชุมชนคลองโยง ภายใต้การต่อสู้โดยใช้หลักวิธียะและองหิงสาของชุมชนคลองโยง ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ดำเนินการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง อาทิ หนังสือ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสารทางวิชาการ หนังสือพิมพ์ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และสื่อสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารนั้น จะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาเป็นคำถามในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อตอบโจทย์การวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้

ประชากร คือ ประชาชนในชุมชนคลองโยง จำนวน 1,561 คน (เทศบาลคลองโยง, 2559) การเลือกกลุ่มเป้าหมายใช้แบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 9 คน เพื่อเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ตามคุณสมบัติ ดังนี้ (1) คณะกรรมการสหกรณ์คลองโยงที่ร่วมขับเคลื่อน 2 คน (พานู เอี่ยมสุวรรณ, นันทา ประสารวงษ์) (2) ประธานสหกรณ์และแกนนำในการเคลื่อนไหว 1 คน (บุญลือ เจริญมี) (3) นักวิชาการที่เข้าร่วมหรือที่ปรึกษากลุ่มชุมชนคลองโยง 1 คน (รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง) (4) สมาชิกสหกรณ์คลองโยงที่ร่วมเคลื่อนไหว 5 คน (ไม่ประสงค์ออกนาม)

เครื่องมือวิจัย ผู้วิจัยได้พัฒนามาจากทฤษฎี แนวคิด และเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ใช้กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รวม 4 คน และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) สมาชิกสหกรณ์คลองโยงที่ร่วมเคลื่อนไหว รวม 5 คน เพื่อหาข้อมูลด้าน กลยุทธ์และปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จเชิงลึกตามวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ การสัมภาษณ์จะเป็นไปในลักษณะแบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อความยืดหยุ่น และแบบบันทึก ประกอบไปด้วยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประเด็นคำถาม และพื้นที่จดบันทึก ทั้งนี้อการออกแบบแบบบันทึกได้ยึดตามแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้รูปแบบการตรวจโดยผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ ผ่านการหาค่า (Item-Objective Congruence หรือ IOC) โดยผู้วิจัยเลือกผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน และการตรวจสอบข้อมูลใช้การตรวจสอบแบบ 3 เสา (Triangulation)

กรอบแนวคิด

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนั้น ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องวิริยะและอหิงสาตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาพุทธ และแนวคิดภายในผลงานวิชาการต่าง ๆ ร่วมกับแนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคม

ผลการศึกษา

พื้นที่ชุมชนคลองโยงมีการครอบครองทำการเกษตรและอยู่อาศัยมาตั้งแต่ภาครัฐยังไม่มีกฎหมายโฉนดที่ดิน ต่อมาที่พื้นแถบนี้ได้เป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้านายหลายพระองค์จนสุดท้ายตกทอดมายังนางประไพพิศ เกตุรายนาคน เป็นเจ้าของที่ดินและให้ชาวบ้านเช่า ต่อมาเจ้าของที่ดินต้องการขายที่ดินแถบนี้ทั้งหมดจึงให้ชาวบ้านดำเนินการจัดตั้งสหกรณ์เพื่อเป็นนิติบุคคลและทำการกู้เงินกับกองทุนหมุนเวียนจัดซื้อที่ดินเพื่อการเกษตร เพื่อทำเงินมาซื้อที่ดินดังกล่าวและให้ชาวบ้านจ่ายค่าเช่าซื้อที่ดินผ่านสหกรณ์เช่าซื้อที่ดินคลองโยง ต่อมาในปี พ.ศ. 2544 มีมติคณะรัฐมนตรีให้กรมส่งเสริมสหกรณ์ต้องส่งมอบที่ดินคือแกกกรมธนารักษ์ ส่งผลให้สถานะการเช่าซื้อของชาวบ้านกลับกลายเป็นการเช่าที่จากกรมธนารักษ์ ซึ่งมีกฎหมายห้ามมิให้จำหน่าย จ่าย โอน ให้แก่เอกชน จากมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวที่ดินชุมชนคลองโยงจึงถูกรวบรวมไปเป็นพระราชพัสดุ ทำให้สถานะจากเช่าซื้อที่ดินเพื่อเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเป็นเช่าที่ดินกับกรมธนารักษ์ที่มีอัตราค่าเช่าที่สูงขึ้นกว่าเดิม ส่งผลให้ชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมในสิทธิการถือครองที่ดินเรื่อยมา

การต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยง

หลังจากที่ชาวบ้านต่อสู้อย่างหนัก คุณบุญลือในฐานะแกนนำจึงเสนอในที่ประชุมสหกรณ์ฯ ว่า “ตื่นเราน้อยไปหรือเปล่า” เราต้องออกมาแบบอันธพาลกลางถนน เพื่อเป็นจุดสังเกตและเป็นกลยุทธ์ให้ผู้มีอำนาจสนใจ ซึ่งสมาชิกสหกรณ์มี 400 กว่าคนเท่านั้น คนที่สามารถออกมาต่อสู้จริง ๆ คืออาจครั้งเดียว ยิ่งไปกว่านั้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักการเมืองท้องถิ่นต่างไม่ให้การสนับสนุน เพราะมีข้อกังวลว่า 1.ชาวบ้านกำลังต่อสู้กับอำนาจรัฐ 2.หน่วยงานภาครัฐพยายามลอบบี้ผ่านกำนันผู้ใหญ่บ้านว่าการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงมีความเสี่ยงและไม่มีโอกาสชนะได้ และเมื่อชาวบ้านแพ้ชาวบ้านอาจไม่สามารถอาศัยอยู่ในพื้นที่ได้นอกจากนี้ ในเวทีงานสัมมนาของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติที่จัดโดยมหาวิทยาลัยมหิดล พบว่าเจ้าหน้าที่รัฐพฤติกรรมพุดจาหมุ่ชาวบ้านและสอดคล้องกับสิ่งที่ชาวบ้านได้ยินมาจากนักการเมืองท้องถิ่น ส่งผลให้ชาวบ้านในพื้นที่หลายคนไม่กล้าออกมาเคลื่อนไหวร่วมกับแกนนำ แต่อย่างไรก็ตาม แม้จะมีคนที่ไม่เห็นด้วยกับการต่อสู้ ภายหลังจากมีการพูดคุยทำความเข้าใจกันในชุมชนว่า “ใครไม่เห็นด้วยก็ไม่ควรขัดขวางให้หนึ่งเฉยไว้ และหากพวกเราได้รับชัยชนะพวกเราก็จะไม่ทิ้งพวกคุณ” (บุญลือ เจริญมี, สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2561; พานู เอี่ยมสุวรรณ, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2561; สทนากุล, 20 พฤศจิกายน 2561) ภายหลังจากการประชุมสหกรณ์ฯ ได้มีการประเมินสถานการณ์และทบทวนการเคลื่อนไหวของแกนนำพบว่า ชาวบ้านควรเป็นรูปแบบการเคลื่อนไหวและใช้กลยุทธ์ใหม่ ๆ เข้ามาสร้างพื้นที่ประชาสังคม อาจารย์ประสาท ปันตบแต่ง ในฐานะอาจารย์ทางด้านรัฐศาสตร์และสมาชิกสหกรณ์ได้เสนอให้ชาวบ้านเข้าร่วมกับ “เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย” หรือ คปท. ที่เคลื่อนไหวประเด็นนโยบายโฉนดชุมชน

เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย(คปท.) คือ เครือข่ายที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มนักพัฒนาเอกชน หรือ NGOs และกลุ่มประชาชนที่ได้รับการเตือนเรื่องที่ดินทั่วประเทศ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเครือข่ายดังกล่าวนี้มาจากกลุ่มแกนนำของสมัชชาคนจนเดิมที่ลดบทบาทลงหลังช่วงปีพ.ศ.2540 ที่เหล่าแกนนำกลับไปทำงานและตั้งกลุ่มเฉพาะในพื้นที่ของตน ต่อมากลุ่ม NGOs และแกนนำสมัชชาคนจนเดิมได้ประชุมหารือเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่ดินทำกิน ซึ่งพบว่าหลาย ๆ พื้นที่ทั่วประเทศประสบปัญหาใกล้เคียงกัน จึงมีแนวคิดที่จะเคลื่อนไหวและผลักดันต่อสู้ประเด็นที่ดินร่วมกัน หลังการพบปะกันหลายครั้งได้เกิดงาน “มหกรรมที่ดิน” ขึ้น ณ ศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร ในปีพ.ศ.2550 ซึ่งมีนายเมธี สิงห์สุถ้า เป็นผู้ประสานงานเครือข่ายฯ และงานนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมตัวเป็นเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย (เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์, 2555, 81) บทบาทของคปท. มีลักษณะเป็นองค์กรนอกภาครัฐเพื่อเคลื่อนไหวในเชิงนโยบาย ซึ่งเครือข่ายมีศักยภาพทางด้านทรัพยากรทางการเมืองที่สำคัญ คือ ความสามารถในการให้การสนับสนุนทางการเมือง หรือศักยภาพในการกดดันทางการเมืองต่อรัฐบาล จากปัจจัยด้านโครงสร้างของเครือข่าย ขนาดของเครือข่าย และความสามารถในการระดมมวลชนของ คปท. (เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์, 2555, 81-89)

การต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงและคปท. นั้นอาศัยกลยุทธ์ในการต่อสู้ในรูปแบบการสร้างพื้นที่สื่อของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสร้างและส่งต่อประเด็นปัญหาเรื่องที่ดินให้สังคมและหน่วยงานภาครัฐรับทราบ คือ การใช้พื้นที่สื่อกระแสหลักอย่าง ThaiPBS ในรายการนักข่าวพลเมืองและรายการเวทีสาธารณะหลายตอนตลอดการเคลื่อนไหว นอกจากนี้ยังมีสื่อออนไลน์หรือ New Media เข้ามาคือ การเสนอบทความผ่านเว็บไซต์ต่าง ๆ สื่อสิ่งพิมพ์อย่างนิตยสารเวย์ และสื่อรูปแบบอื่น ๆ เช่น เวทีสัมมนาหรือเวทีวิชาการต่าง ๆ อีกทั้ง ยังมีสื่อภายในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านสารคดีต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลภายนอกและสังคมเข้าใจปัญหาการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย นอกจากการใช้

สื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อสู้แล้ว ชาวบ้านคลองโยงและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยยังใช้การ “ยื่นหนังสือ” กับหน่วยงานภาครัฐ และพัฒนากลายมาเป็นการชุมนุมกดดันรัฐบาลขนาดใหญ่หลายครั้งจนสามารถทำให้รัฐบาลยอมเจรจาข้อเรียกร้องต่าง ๆ

การได้มาซึ่งโฉนดชุมชนแห่งแรกของประเทศไทย

การได้มาซึ่งโฉนดชุมชนแห่งแรกของประเทศไทย เป็นผลมาจากการต่อสู้อย่างอดทนมีความเพียรพยายามอย่างวิริยะ หลังชาวบ้านรวมตัวเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินมานานและการเข้าร่วมกับคปท.ก็เป็นหนึ่งในปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญ เนื่องจากคปท.ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องโฉนดชุมชนมานาน และนำเสนอแนวคิดดังกล่าวเสนอต่อรัฐบาลทุกชุดแต่กลับไม่ได้รับความสนใจ จนกระทั่งพรรคประชาธิปัตย์มีนโยบายปฏิรูปที่ดิน และนำแนวคิดโฉนดชุมชนนี้มาปรับใช้และประกาศเป็นนโยบายของพรรค แต่รัฐบาลอภิสิทธิ์ยังไม่ดำเนินนโยบายนี้ทันทีจนกระทั่งชาวบ้านคลองโยงและคปท. รวมตัวกันประท้วงเรียกร้องหลายครั้งจนสามารถเกิดเวทีเจรจาและตั้งคณะทำงานพิจารณาโฉนดชุมชนให้คปท. พื้นที่ชุมชนคลองโยงถูกนำมาเป็นพื้นที่นำร่องในนโยบายโฉนดชุมชนเพราะมีความพร้อมด้านเอกสาร ไม่มีข้อพิพาทกับเจ้าหน้าที่รัฐ จึงส่งผลให้ชุมชนคลองโยงได้รับโฉนดชุมชนแห่งแรกของประเทศไทย (ประภาส ปันตบแต่ง, สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2561)

การใช้หลักวิริยะเพื่อได้มาซึ่งโฉนดชุมชน. การต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงโดยใช้หลักวิริยะเป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญที่สามารถนำไปสู่ผลสำเร็จ แม้ระหว่างการต่อสู้นั้นจะมีอุปสรรคมากมาย เช่น ไม่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ การข่มขู่จากเจ้าหน้าที่รัฐ การดำเนินงานที่ล่าช้าของหน่วยงานรัฐ การรวมตัวชุมนุมเรียกร้องหลาย ๆ ครั้ง และการเจรจาดำเนินการกับรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น ชาวบ้านคลองโยงก็ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อรู้ว่าสิ่งใดควรกระทำแล้วนั้น แม้จะทราบดีว่าการบรรลุเป้าหมายจะยากสักเพียงใด มีอุปสรรคมากมาย หรือใช้เวลานานเพียงใดก็มีความอดทน ซึ่งแม้ว่าเป้าหมายแรกเริ่มของชาวบ้านจะเป็นโฉนดรายปัจเจกก็ตาม เมื่อชาวบ้านประชุมและพิจารณาถึงความเป็นไปได้จึงเห็นควรต่อสู้ในแนวทางโฉนดชุมชนร่วมกับคปท. ที่ชาวบ้านร่วมชุมนุมต่อสู้อย่างหนักทุกครั้งที่มีการชุมนุมจนประสบผลสำเร็จได้โฉนดชุมชนแห่งแรกของประเทศไทย นับว่าการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงมีความไม่ย่อท้อต่อปัญหาที่พวกตนประสบและร่วมกันต่อสู้จนได้รับความเป็นธรรมและมีความมั่นคงในที่ดินทำกิน

การใช้หลักอหิงสาในการต่อสู้. ชาวบ้านคลองโยงเริ่มต่อสู้ด้วยแนวทางอหิงสาโดยตลอด นับตั้งแต่การเข้ามารังวัดพื้นที่ของกรมธนารักษ์จนนำไปสู่การยื่นหนังสือเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมกับหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับอำเภอ จังหวัด กรม กระทรวง ในทุก ๆ เดือน เพราะชาวบ้านต้องการได้รับการปฏิบัติในที่ดินส่วนบุคคลหลังเช่าซื้อที่ดินจากเอกชนผ่านการจัดตั้งสหกรณ์เช่าซื้อที่ดินคลองโยง การต่อสู้ของชาวบ้านดำเนินไปอย่างอดทนและไร้แนวคิดที่จะเข้าไปกดดันหน่วยงานรัฐด้วยความรุนแรง แม้ในระยะแรกที่ชาวบ้านต่อสู้ลำพังจะไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม ด้วยการช่วยเหลือจากกลุ่มนักวิชาการโดยเฉพาะอาจารย์ประภาส ปันตบแต่งที่ชักนำให้ชาวบ้านเข้าร่วมกลุ่มคปท.ที่มีผู้ประสบปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน รวมกลุ่มกันต่อสู้ในแนวทางโฉนดชุมชน ซึ่งการต่อสู้ของคปท.เป็นไปในรูปแบบอหิงสาที่เน้นประท้วงกดดันรัฐบาลอย่างสงบเท่านั้น และใช้เครื่องมืออื่น ๆ ร่วมกดดันรัฐบาล อาทิ การใช้สื่อ นักวิชาการ องค์กรอิสระ และการหาแนวร่วมจากประชาชนหรือบุคคลที่สาม เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าการต่อสู้ของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยและ

ชาวบ้านคลองโยงเป็นไปในแนวทางของอหิงสาอย่างชัดเจน เนื่องจากไม่ปรากฏข้อมูลการใช้ความรุนแรงในการกดดันรัฐบาลและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

เงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จ. พื้นที่ชุมชนคลองโยงเป็นพื้นที่เอกชนเดิมชาวบ้านคลองโยงจึงไม่มีข้อพิพาทกับเจ้าหน้าที่รัฐมากนักซึ่งต่างจากพื้นที่อื่น ๆ อีกทั้ง ชาวบ้านคลองโยงมีสื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการป้องกันการคุกคามจากเจ้าหน้าที่รัฐ ชาวบ้านคลองโยงยังมีความพร้อมในด้านเอกสารสำคัญต่าง ๆ เมื่อเข้าพิจารณากับคณะกรรมการชุดต่าง ๆ จึงเกิดความรวดเร็ว และการพิจารณาให้โฉนดชุมชนแก่ชุมชนคลองโยงรัฐบาลไม่สูญเสียงบประมาณเพราะพื้นที่นี้มีความพร้อมด้านสาธารณูปโภคและเป็นพื้นที่เอกชนเดิม ซึ่งต่างจากพื้นที่ของรัฐอย่าง ป่าไม้ เขตอุทยาน เขตกองทัพ ที่ชาวบ้านพื้นที่อื่น ๆ ยื่นเรื่องเข้ามาเพื่อพิจารณาขอโฉนดชุมชน และรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ต้องการดำเนินนโยบายนี้ให้เป็นรูปธรรมเพื่อเป็นผลงานของพรรค และสามารถนำรูปธรรมนี้ไปใช้ในการหาเสียงเลือกตั้งได้ (นันทา ประสารวงษ์, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2561; สทนากุล, 20 พฤศจิกายน 2561)

อภิปรายผล

ความเป็นมาและปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จ

การต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงเริ่มขึ้นหลังการเข้ามารังวัดพื้นที่และประกาศให้ชาวบ้านชำระค่าเช่าที่แพงขึ้น ชาวบ้านรวมตัวกันเข้ายื่นหนังสือกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับพวกตนเรื่องมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2551 การรวมตัวของชาวบ้านคลองโยงสอดคล้องกับแนวคิดบันไดแห่งการมีส่วนร่วมของพลเมืองของ Arnstein (1969, pp. 216-224) ในขั้นที่ 2 คือ การรักษา (Therapy) ขั้น “การรักษา” คือ หน่วยงานจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้บ้าง เช่น การรับฟังความคิดเห็นเพียงเล็กน้อย แต่ไม่มีความคืบหน้าในสิ่งที่ดำเนินการไป ขณะเดียวกันก็มีนักวิชาการเข้ามาช่วยเหลือปรับรูปแบบการต่อสู้ให้กับชาวบ้านคลองโยงคืออาจารย์ประภาส ปันตบแต่งที่ชักนำให้ชาวบ้านเข้าร่วมกลุ่มเคลื่อนไหวร่วมกับคปท. ที่มีเครือข่ายภาคประชาชนที่ประสบปัญหาเรื่องที่ดินทำกินเช่นเดียวกัน การเข้าร่วมเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ส่งผลให้ชาวบ้านคลองโยงมีอำนาจในการเคลื่อนไหวและสร้างผลสะท้อนในการรับรู้แก่สาธารณะได้มากขึ้นกว่าเดิมและการชุมนุมในนามเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยในหลาย ๆ วาระ เมื่อชาวบ้านคลองโยงเข้าร่วมกับคปท. สามารถวิเคราะห์ตามทฤษฎีพบว่าสอดคล้องกับแนวคิดบันไดแห่งการมีส่วนร่วมของพลเมืองของ Arnstein (1969, pp. 216-224) ขั้นที่ 5 คือ “การแต่งตั้ง (Placation)” ขั้นนี้เป็นขั้นที่เริ่มให้ประชาชนสามารถเสนอประเด็นต่าง ๆ เพื่อรับฟังความคิดเห็น ตลอดจนมีบทบาทในการให้ข้อคิดเห็นจากข้อมูลต่าง ๆ ที่มาจากมุมมองและจุดยืนของปัจเจก อย่างไรก็ตาม อำนาจการตัดสินใจยังคงอยู่ที่หน่วยงานหรือผู้มีอำนาจในกรณีชาวบ้านคลองโยงได้รับแต่งตั้งเป็นคณะทำงานร่วมพิจารณาโฉนดชุมชน นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธันภร โคตรสิงห์ (2556) ที่ศึกษาเรื่อง “การนำนโยบายโฉนดชุมชนไปปฏิบัติ” และมีการศึกษาคือการได้มาซึ่งโฉนดชุมชนมาจากเงื่อนไขสำคัญทั้ง 5 เงื่อนไขได้แก่ การต่อสู้อย่างยาวนาน เรื่องสิทธิในที่ดินทำกินของชุมชน การมีสมาชิกในชุมชนที่เข้มแข็ง การเข้าร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยเพื่อขับเคลื่อนนโยบาย การมีหน่วยงานรองรับสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินตามกฎหมาย และการหนุนช่วยจากนักวิชาการ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของปิยะนาถ วชิรบัณฑิต (2554) ที่ศึกษาเรื่อง “การสร้างฉันทามติเพื่อการถือครองที่ดินแบบโฉนดชุมชนในที่ดินกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล : กรณีศึกษาชุมชน

คลองโยง จังหวัดนครปฐม" และมีผลการศึกษาคือ สาเหตุที่ทำให้ชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ดินของเอกชนได้รับการพิจารณาให้ได้รับโฉนดชุมชนมากกว่าที่ดินของรัฐที่มีการเรียกร้องมากกว่า 400 ชุมชน เพราะชุมชนคลองโยงไม่มีความขัดแย้งมากนัก ไม่ต้องการงบประมาณสนับสนุน ซึ่งต่างจากกรณีอื่น ๆ เช่น การบุกรุกที่ดินของรัฐที่ป่า หรืออุทยานแห่งชาติที่ต้องการโครงสร้างพื้นฐาน นอกจากนี้ชุมชนแห่งนี้ยังมีความเป็นมาที่ชัดเจน มีรูปแบบชีวิตคือเป็นชุมชนเกษตรกรรม และรัฐบาลต้องการใช้ชุมชนคลองโยงเป็นสื่อประชาสัมพันธ์นโยบายที่สามารถทำได้จริงและเป็นรูปธรรม แม้ว่ากรรมสิทธิ์ร่วมในรูปแบบโฉนดชุมชนจะมีข้อจำกัดหลายอย่าง เช่น ไม่สามารถขายที่ดินได้ ไม่สามารถนำที่ดินไปเป็นหลักประกันเพื่อกู้ยืมกับสถาบันทางการเงิน ต้องตกทอดให้ลูกหลานเท่านั้น แต่ชุมชนคลองโยงก็ยินยอมที่จะเคลื่อนไหวและเรียกร้องเพื่อให้ได้สิทธิดังกล่าวมา จนท้ายที่สุดก็สามารถตัดสินใจร่วมกันผ่านกระบวนการเรียนรู้และก้าวข้ามการแสวงหาผลประโยชน์ด้วยเสียงข้างมาก แสดงให้เห็นถึงจุดยืนที่ชัดเจนของชุมชนที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการสร้างฉันทามติเพื่อการถือครองที่ดินแบบโฉนดชุมชนขึ้นในชุมชนคลองโยง

กลยุทธ์ในการต่อสู้เพื่อได้มาซึ่งโฉนดชุมชน

ชาวบ้านคลองโยงและคปท.นั้นอาศัยกลยุทธ์ในการต่อสู้ในรูปแบบการสร้างพื้นที่สื่อของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสร้างและส่งต่อประเด็นปัญหาเรื่องที่ดินให้สังคมและหน่วยงานภาครัฐรับทราบ คือการใช้พื้นที่สื่อกระแสหลักอย่าง ThaiPBS ในรายการนักข่าวพลเมืองและรายการเวทีสาธารณะหลายตอน ตลอดจนการเคลื่อนไหว นอกจากนี้ยังมีสื่อออนไลน์หรือ New Media เข้ามาคือ การเสนอบทความผ่านเว็บไซต์ต่าง ๆ สื่อสิ่งพิมพ์อย่างนิตยสารเวย์ และสื่อรูปแบบอื่น ๆ เช่น เว็บไซต์มมนาหรือเวทีวิชาการต่าง ๆ อีกทั้ง ยังมีสื่อภายในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านสารคดีต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลภายนอกและสังคมเข้าใจปัญหาการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย นอกจากการใช้สื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการต่อสู้แล้ว ชาวบ้านคลองโยงและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยยังใช้การ "ยื่นหนังสือ" กับหน่วยงานภาครัฐ และพัฒนามาเป็นการชุมนุมกดดันรัฐบาลขนาดใหญ่หลายครั้งจนสามารถทำให้รัฐบาลยอมเจรจาข้อเรียกร้องต่าง ๆ อันสอดคล้องกับงานของวราวุธ ฒ นคร (2554) ที่ศึกษาเรื่อง "ยุทธศาสตร์การสร้างพลังผ่านพื้นที่สื่อของขบวนการทางสังคมในประเทศไทย" ที่มีผลการศึกษาพบว่า ขบวนการทางสังคมไทยสร้างพลังผ่านพื้นที่สื่อ โดยใช้ยุทธวิธีหลักในการจัดการสื่อด้วยตนเอง เพื่อทำให้ประเด็นปัญหาและข้อเรียกร้องของตนมีความโดดเด่นและเข้าสู่ความสนใจของสังคมในวงกว้าง คือ การสร้างกรอบโครงประเด็นปัญหาอันประกอบไปด้วย สร้างโครงวินิจฉัยปัญหาที่เกิดขึ้น สร้างกรอบโครงแนวทางการแก้ไขปัญหา และการสร้างกรอบโครงการจูงใจ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสื่อสารให้ผู้กำหนดนโยบายได้รับทราบผ่านพื้นที่สาธารณะ โดยอาศัยการระดมความรู้สึกร่วมหรือความเห็นอกเห็นใจจากสาธารณะ และร่วมเป็นสักขีพยานในการเคลื่อนไหวผ่านลักษณะร้องเรียน การทวงถามการแก้ไขปัญหา ตรวจสอบ และร้องเรียนให้ภาครัฐมีการดำเนินนโยบายสาธารณะอย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ ยุทธวิธีในการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยใช้รูปแบบการชุมนุมทั่วไปที่ยังขาดนวัตกรรมและวิธีการต่อสู้ใหม่ ๆ จึงไม่สอดคล้องกับงานของ (McAdam, 1983, pp. 738-752) ที่เสนอนวัตกรรมการต่อสู้เอาไว้หลายรูปแบบ แต่กลับสอดคล้องกับงานของ ณรงค์ บุญสวยขวัญ (2552, 172-175) ที่อธิบายแนวคิดการระดมผ่านการโน้มน้าวใจผู้คนให้เข้าร่วมผ่านความศรัทธา ความสามารถเชิงอำนาจ เป็นต้น โดยเฉพาะความศรัทธาในตัวผู้นำ อาจจะมาจากประสบการณ์ทำงานของผู้นำที่ประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับ หรือผู้นำมีบุคลิกน่าเชื่อถือ นั่นคือ ความไว้

วางใจ ฉะนั้น บุคลิกภาพของผู้นำและลีลาการนำถือเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการระดมซึ่งชาวบ้านคลองโยง รวมตัวกันด้วยศรัทธาในตัวผู้นำและแกนนำชาวบ้านที่เสียสละแสวงหาช่องทางในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้คนในชุมชนจนสามารถระดมผู้เข้าร่วมไปเคลื่อนไหวในวาระต่าง ๆ ได้

การใช้หลักวิธียะและอหิงสากับการได้มาซึ่งโฉนดชุมชน

ชาวบ้านคลองโยงมีเงื่อนไขจำเป็นที่ต้องรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมในที่ดินทำกินโดยการต่อสู้ในระยะเวลาอย่างยาวนาน หลักวิธียะหรือ “ความเพียร” ที่เป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญที่สามารถนำไปสู่ผลสำเร็จ แม้ระหว่างการต่อสู้นั้นจะมีอุปสรรคมากมาย เช่น ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ การข่มขู่จากเจ้าหน้าที่รัฐ การดำเนินงานที่ล่าช้าของหน่วยงานรัฐ การรวมตัวชุมนุมเรียกร้องหลาย ๆ ครั้ง และการเจรจาต่อรองกับรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น ชาวบ้านคลองโยงก็ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อรู้ว่าสิ่งใดควรกระทำแล้วนั้น แม้จะทราบดีว่าการบรรลุเป้าหมายจะยากสักเพียงใด มีอุปสรรคมากมาย หรือใช้เวลานานเพียงใดก็มีอาจทอดถอย ซึ่งแม้ว่าเป้าหมายแรกเริ่มของชาวบ้านจะเป็นโฉนดรายปัจเจกก็ตาม เมื่อชาวบ้านประชุมและพิจารณาถึงความเป็นไปได้จึงเห็นควรต่อสู้ในแนวทางโฉนดชุมชนร่วมกับคปท. ที่ชาวบ้านร่วมชุมนุมต่อสู้อย่างหนักทุกครั้งที่มีการชุมนุมจนประสบผลสำเร็จได้โฉนดชุมชนแห่งแรกของประเทศไทย นับว่าการต่อสู้ของชาวบ้านคลองโยงมีความไม่ย่อท้อต่อปัญหาที่พวกตนประสบและร่วมกันต่อสู้จนได้รับความเป็นธรรมและมีความมั่นคงในที่ดินทำกิน ซึ่งจากผลการศึกษาข้างต้นสามารถตีความถึงหลักวิธียะหรือความเพียรพยายามในการต่อสู้เพื่อชุมชนอันสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวรรณี เลี้ยงยศลีลากุล (2550) ที่ศึกษาเรื่อง “การศึกษาความเพียรของพระโสณเถรีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ที่พบว่า หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บริษัท 4 ซึ่งจัดเป็นหมวดธรรมจำนวนหลายหมวดธรรมนั้น จะมีความเพียรปรากฏทุกหมวด เช่น อธิติบาท 4 พละ 5 โพชฌงค์ 7 มรรคมีองค์ 8 ความเพียรจะต้องมีองค์ธรรมอื่นมาปฏิบัติร่วมกัน เป็นธรรมที่สนับสนุนกันและกัน ผู้ปฏิบัติจึงสามารถบรรลุธรรมได้ เมื่อนำมาตีความร่วมกับผลการศึกษาจะพบว่าความเพียรของชาวบ้านคลองโยงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สามารถแสดงหาช่องทางในการสร้างความมั่นคงในที่ดินทำกิน ร่วมกับการยึดหลักอหิงสา (การไม่ใช้ความรุนแรง ความอดทนอดกลั้น ไม่เบียดเบียน) ในการต่อสู้ เนื่องจากผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านคลองโยงเริ่มต่อสู้ด้วยแนวอหิงสามาโดยตลอด นับตั้งแต่การเข้ามารังวัดพื้นที่ของกรมธนารักษ์จนนำไปสู่การเข้ายื่นหนังสือเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมกับหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับอำเภอ จังหวัด กรม กระทรวง ในทุก ๆ เดือน เพราะชาวบ้านต้องการได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดินส่วนบุคคลหลังเช่าซื้อที่ดินจากเอกชนผ่านการจัดตั้งสหกรณ์เช่าซื้อที่ดินคลองโยง

การต่อสู้ของชาวบ้านดำเนินไปอย่างอดทนและไว้แนวคิดที่จะเข้าไปกดดันหน่วยงานรัฐด้วยความรุนแรง แม้ในระยะแรกที่ชาวบ้านต่อสู้ลำพังจะไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม ด้วยการช่วยเหลือจากกลุ่มนักวิชาการโดยเฉพาะอาจารย์ประสาท ปินตบแต่งที่ชักนำให้ชาวบ้านเข้าร่วมกลุ่มเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยที่มีผู้ประสบปัญหาเรื่องที่ดินทำกินรวมกันการต่อสู้ในแนวทางโฉนดชุมชน ซึ่งการต่อสู้ของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยเป็นไปในรูปแบบอหิงสาคือเน้นประท้วงกดดันรัฐบาลอย่างสงบเท่านั้นและใช้เครื่องมืออื่น ๆ ร่วมกดดันรัฐบาล อาทิ การใช้สื่อ นักวิชาการ องค์การอิสระ และการหาแนวร่วมจากประชาชนหรือบุคคลที่สาม เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าการต่อสู้ของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทยและชาวบ้านคลองโยงเป็นไปในแนวทางของอหิงสา (ไม่ใช้ความรุนแรง ความอดทนอดกลั้น ไม่เบียดเบียน)

อย่างชัดเจน เนื่องจากไม่ปรากฏข้อมูลการใช้ความรุนแรงในการกดดันรัฐบาลและหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ อหิงสายังสอดคล้องกับหลักธรรมอื่น ๆ เช่น หลักอหิงสา (Non-Violence) ในราชธรรม 10 หรือ ทศพิธราชธรรม (Royal Virtues) ซึ่งมีความหมายว่า ความไม่เบียดเบียน ไม่กดขี่ ไม่ใช้ความรุนแรง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551, 241)

บทสรุป

เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ที่สิ้นสุดลงแล้วและผลการศึกษามีความใกล้เคียงกับงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง มีเพียงการนำหลักวิริยะและอหิงสาวิเคราะห์เพื่อตีความผลการศึกษาใหม่ที่ทำให้การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีความแตกต่าง และเพื่อให้ได้คำตอบที่ครอบคลุมและรอบด้านมากขึ้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยมองว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการต่อสู้ของคนเล็กคนน้อยถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่มีรัฐธรรมนูญรองรับและจำเป็นต้องนำหลักธรรมเข้ามาเป็นหลักยึดเหนี่ยวและปฏิบัติร่วมกัน เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้เกิดสติและรู้ด้วยปัญญาโดยเฉพาะหลักวิริยะและอหิงสา ดังจะเห็นได้จากการต่อสู้ของชุมชนคลองโยงที่ยึดถือความเพียร อดทน และการไม่ใช้ความรุนแรงในการกดดันรัฐบาล และมีสติที่นำไปสู่ปัญญาจนสามารถแสวงหาช่องทางในการต่อสู้ใหม่ ๆ ที่สามารถกดดันรัฐบาลจนนำไปสู่ความสำเร็จ แม้การใช้หลักธรรมนี้จะมีข้อเจือปนหลักที่นำไปสู่ความสำเร็จ กลับกันหากชาวบ้านคลองโยงเลือกใช้ความรุนแรงอาจจะส่งผลให้เกิดข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐ อันนำไปสู่ความยุ่งยากในขั้นตอนเจรจาพิพาทกับคณะทำงานต่าง ๆ เจกเช่นชุมชนอื่น ๆ ที่ยื่นขอพิจารณาโฉนดชุมชนแต่มีข้อพิพาทกับเจ้าหน้าที่ ผลคือการพิจารณาเหล่านั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ฉะนั้น การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการต่อสู้จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะหลักธรรมสามารถเป็นเครื่องมือเตือนสติและอาจจะลดความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นระหว่างการต่อสู้ได้

นโยบายโฉนดชุมชนเป็นนโยบายที่พยายามลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ในประเด็น “ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม” ที่ให้ความสำคัญกับ “โอกาสการถือครองที่ดิน” ทั้งนี้ จากการศึกษาการนำนโยบายมาปฏิบัติมีความล่าช้าและขาดความต่อเนื่อง รัฐบาลทุกชุดควรให้ความสำคัญกับการปฏิรูปที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชนหรือรูปแบบอื่นที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำและขยายการถือครองที่ดินอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้มีความสำคัญกับประชาชนผู้ประสบปัญหาไร้ความมั่นคงในที่ดินทำกิน แนวคิดโฉนดชุมชนหรือการถือครองที่ดินแบบกรรมสิทธิ์ร่วมแม้จะทำให้ผู้รับสิทธิ์ไม่มีกรรมสิทธิ์แบบปัจเจก แต่ผู้รับสิทธิ์ยังสามารถทำการเกษตรและอยู่อาศัยในที่ดินผืนนั้นได้ โดยมีสหกรณ์เป็นผู้ถือครองโฉนดชุมชน และสมาชิกสหกรณ์มีหน้าที่พิจารณาจัดสรรที่ดินอย่างเป็นธรรม และให้ชุมชนได้ประโยชน์มากที่สุด แม้จะไม่สามารถจำหน่ายที่ดินแต่สามารถตกทอดไปยังทายาท ความมั่นคงในที่ดินทำกินจะยังคงอยู่และรัฐบาลชุดอื่น ๆ ไม่สามารถเพิกถอนโฉนดชุมชนนี้ได้ ยิ่งไปกว่านั้น โฉนดชุมชนยังช่วยลดข้อพิพาทระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐเพราะจะลดการเข้าบุกรุกป่าไม้หรือเขตอุทยานแห่งชาติเพื่อหาที่ดินทำกินได้ นอกจากนี้ การถือครองแบบโฉนดชุมชนจะมีสหกรณ์เป็นผู้ดูแลส่งผลให้ชาวบ้านสามารถร่วมพบปะและถกเถียงแลกเปลี่ยนประเด็นต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

- Rajagopal P.V. (2557). *อหิงสายาตรา บนเส้นทางสู่อินเดียอื่น* (สายพิณ กุลกนกวรรณ ชัมดानी, แปล). กรุงเทพฯ: สวณเงินมีมา.
- เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์. (2555). *การเมืองของกระบวนการกำหนดนโยบายโดยชนชั้น (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท)*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ชวลี ไชยธีระพันธ์. (2522). *อหิงสาในความคิดของมหาตมะคานธี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ณรงค์ บุญสวัญขวัญ. (2552). *การเมืองภาคพลเมือง*. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง และกนกรัตน์ เลิศชูสกุล. (2556). *เอกสารประกอบการสอนวิชากลุ่มผลประโยชน์และการเคลื่อนไหวทางสังคม. หลักสูตรการเมืองและการจัดการปกครอง ภาควิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*
- ปิยะนาถ วชิรบัณฑิต. (2554). *การสร้างฉันทามติเพื่อการถือครองที่ดินแบบโฉนดชุมชนในที่ดินกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล : กรณีศึกษาชุมชนคลองโยง จังหวัดนครปฐม* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- พระธรรมกิตติวงศ์. (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุดคำวัด*. กรุงเทพฯ: วัดราชโอรสาราม
- พระพรหมคุณาภรณ์. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรรณสิริ สุจริต. (2553). *บุคลิกภาพห้าองค์ประกอบ อิทธิบาท 4 การสนับสนุนทางสังคมและพฤติกรรมความสูงในการทำงาน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.
- วารุณี ณ นคร. (2554). *ยุทธศาสตร์การสร้างพลังพื้นที่สื่อของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- นักข่าวพลเมืองคลองโยง. (2554). นักข่าวพลเมือง: “คลองโยง” กว่าจะเป็นโฉนดชุมชนแห่งแรก. สืบค้นจาก <http://prachatai.com/journal/2011/01/32783>

Translated Thai References

- Rajagopal P.V. (2014). *Ahingsa yatra bon senthang su India uen* (Saiphin Kunkanokwan Hamdani, Trans.). Krung thep: Suan ngoen mi ma.
- Charamphan, P. (2001). *Kanmuang khong krabuankan kamnot nayobai chanot chumchon* (master's thesis). Chulalongkonmahawitthayalai. Krung thep.
- Charoensin O-lan, C. (1997). *Khabuankan khluanwai thang sangkhom rupbaep mai*. Krung Thep: Sun wichai lae phalit tamra mahawitthayalai kroek.
- Chaithiraphan, C. (1979). *Ahingsa nai khwamkhit khong mahatmakhanthi* (master's thesis). Chulalongkonmahawitthayalai. Krung thep.
- Bunsuaikhwan, N. (2009). *Kanmuang phak phonlamuang*. Krung Thep: Sun kansuksa setthasat kanmuang.
- Wachirabanthun, P. (2011). *Kansang chantha mati phua kan thu khrong thidin baep chanot chumchon nai thidin kamasit suan bukkhon: korani suksa chumchon khlong yong changwat nakhon pathom* (master's thesis). Chulalongkonmahawitthayalai. Krung thep.
- Pintoptaeng, P. & Loetchusakun, K. (2013). *Ekkasan prakop kanson wicha klum phonprayot lae kan khluanwai thang sangkhom*. Laksut kanmuang lae kanchatkan pokkhong, Phak wicha pokkhong, Khana ratthasat, Chulalongkonmahawitthayalai.
- Phrathamkittiwong. (2005). *Photchananukrom phua kansuksa phut sat chut kham wat*. Krung Thep: Wat rat o rasa ram.
- Phraphromkhunaphon. (2008). *Photchananukrom phut sat chabap pramuan tham*. Krung Thep: Mahawitthayalaimahachulalongkonratwitthayalai.
- Sutcharit, W. (2010). *Bukhalikkaphap ha ongprakop itthi bat si kan sanapsanun thang sangkhom lae phruttkam khwam suk nai kanthamngan* (master's thesis). Mahawitthayalairamkhamhareg. Krung thep.
- Na Nakon, W. (2011). *Yutthasat kansang phalang phunthi su khong khabuankan khluanwai thang sangkhom nai prathet thai* (Doctoral dissertation). Chulalongkonmahawitthayalai. Krung Thep.
- Nakkhao phonlamuang khlong yong. (2011). Nakkhao phonlamuang: khlong yong kwa cha pen chanot chumchon haeng raek. Retrieved from <http://prachatai.com/journal/2011/01/32783>

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the Royal Town Planning Institute*, 35(4).
- Bajpai, S. (2011). *The History of India - From Ancient to Modern Times*. USA: Himalayan Academy Publications
- Borman, W. (1986). *Gandhi and Non-violence*. USA: State University of New York Pres.
- Iyer, R. (1973). *The Moral and Political Thought of Mahatma Gandhi*. New York: Oxford University Press.
- McAdam, D. (1983). Tactical Innovation and The Pace of Insurgency. *American Sociological Review*, 48(6), 735-754.

